ПЕНЧО И ТЕАТЪРА

Всички наши артисти, които са били в Народния театър през времето, когато Пенчо Славейков е бил директор, говорят с голям възторг за неговото управление през това време. Народният ни театър се издига на голяма художествена висота и отбелязва големи постижения. Този подем на театъра ни се дължи на личността на Пенчо Славейков, който показа основни познания по театралното дело, голяма ерудиция, високо художествени изисквания и воля за културно издигане на българския народ. Идването му като директор на театъра е било посрещнато с възторг от всички артисти, литератори и театрали. И както разправят съвременниците му, още с поемането на управата Пенчо Славейков си създава необходимия авторитет между артистите, създава дисциплина и устрем към истинско творчество.

Пенчо Славейков ни е оставил една обширна студия върху театъра, озаглавена „Национален театър“. От нея се виждат разбиранията му върху театъра. За Славейков театъра е: „едно от най-могъщите средства на културата! Не детинска игра, не и разни забави! Фразата l'art pour l'art е едно недоразумение“. Той е считал, че театърът е висш културен институт. Славейков, който бе израстнал с мирогледа на Гьоте и Шилер върху театъра се стреми да прокара у нас този мироглед.

Първата и главна задача на Славейков като директор е била да избере художествени пиеси, да се погрижи за съвършенството на актьорите, да се усъвършенствува българската реч и изобщо да издигне театъра в художествено отношение. Относно репертуарната политика той е считал, че класическите драми и на първо място Шекспир трябва да легнат в основите на нашия репертуар. На второ място, след класиците, е, както пише той: „драматически репертуар у онези народи, на които живота, идеите и чувствата, движещи тоя живот, са най-близки и понятни нам — славянските народи: и от тях най-първо русите.“

Когато Славейков станал директор, тогава вървели репетициите на „Вуйчо Ваньо“ от Чехов. Пенчо Славейков взел живо участие при репетициите и изненадва всички актьори със своите режисьорски бележки, които сочели за основно познаване на сцената, за тънък вкус към естетично хубавото и познаване на човешката душа. Той е желал да постигне художествена ансамблова игра. А неговите бележки са били възприемани без противоречие от актьорите. Който познава психологията на артистите, само той би разбрал, колко голям трябва да е бил авторитета на Славейков, за да може да се наложи на тях, без да изникнат спорове при водене на репетициите. След „Вуйчо Ваньо“ Славейков поставил „Самотни хора“ на Хауптман и „Младост“ от М. Халбе. Последните две пиеси съм гледал, като ученик, на нашата сцена, а много по-късно на берлинска сцена. И трябва да призная, че когато сравнявах тези постановки, тогава чувствувах, че ние можем да се гордеем с нашия Народен театър, защото не виждах голяма разлика в изпълнението на тези пиеси.

Славейков е считал, че артистите не бива да се залавят за режисура, защото режисьорството е специална работа и творчество. Такива артисти биха изгубили своите артистични способности и освен това те не могат да имат оная култура, която е необходима за един режисьор . . . През времето на Славейков режисьорският институт не е бил обособен и отделните артисти са водили репетициите. Ние

виждаме, че това разбиране на Славейков днес е напълно реализирано.

Пенчо Славейков е полагал особени грижи за правилен български език. „Театъра“ — пише той, — „е висш културен институт, най-висшия за живото художествено слово у един народ“. Славейков е виждал нееднаквостта в изговарянето на някои думи, в неправилното ударение и съществуването на различни наречия. Затова той привлича в театъра П. К. Яворов като драматург и му възлага да състави таблици за правилно произношение на думите. Независимо от това те се грижат преводите да бъдат на правилен литературен български език. И той съвместно с Яворов превежда „Укротяване на опърничавата жена“ и „Ромео и Жулиета“. Не трябва да се забравя, че през онова време много малко са били преводните пиеси, които са притежавали художествени качества.

В своята студия „Национален театър“ Славейков пише, че ние имаме добри артисти на сцената. Като добър педагог, той се е грижил правилно да разпредели ролите, за всяка роля да ангажира подходящ артист, за да му даде възможност да се развива. Той иска от артиста сериозно отношение, иска от него култура и нравствени качества. Макар Славейков да е считал, че българската драма няма оригинални и добри качества, от неговия литературен кръг се явява П. Ю. Тодоров, който ни завеща много хубавите и оригинални пиеси, като „Зидари“ и „Първите“.

Атанас К. Георгиев

ИДЕЙНО ТВОРЧЕСКИ ПРОТИВОРЕЧИЯ У СЛАВЕЙКОВА

от

П. Данчев

Противоречията както в мирогледа, така и в художественото творчество на Пенчо Славейков са често явление.

Ако пристъпим към творчеството на Пенчо Славейков с критерия на нашата довчерашна официална методология, т. е., ако се абстрахираме от социално икономическите и идейни особености на историческия момент, в който живее и твори Пенчо Славейков и се ограничим само с личността на поета, тези противоречия наистина могат да се сторят случайни. По този път лесно се стига до заключението, че това са противоречия разиграващи се само в душата на поета, или че той си противоречи просто от любов към противоречията, от суетно желание да бъде оригинален.

Пристъпим ли обаче към Пенчо Славейков като към значителна личност, значителен художник, който, като живее и твори в един повратен и изпълнен с дълбоки противоречия момент от нашата нова история, не е могъл да остане чужд на проблемите на съвремието и да не отрази някои особености на този момент, тогава въпросните противоречия в неговото творческо дело се разкриват пред нас като естествени и закономерни.

Пенчо Славейков започва своята творческа дейност и се оформява като поет, носител на определени естетически разбирания, през 90-те години на миналия век. Това е времето когато, поради настъпилата класова диференциация на българската икономическа и политическа арена се явяват и започват дейност и борба всички класи на съвременното буржоазно общество: буржоазията, пролетарията и дребната буржоазия, историческата съдба на която е да се разслоява и да пълни редовете на двата полюса.

По редица причини, които могат да бъдат предмет на специално изследване, Пенчо Славейков свързва своята съдба на художник и започва да твори изкуство в унисон с вкусовете на „новите“ хора, в унисон с разбиранията на малобройния „елит“, в противовес с разбиранията и вкусовете на хората от „средна ръка“, които вкусове и разбирания са господствуващи не само през 90-те години, но и по-късно.

Пенчо Славейков добива своето образование на Запад и култивира своя естетически вкус в Германия, в един период, когато там господствува идеалистическата философия и естетика (Фолкелт, Гроос, Липс, Ланге) и дълбоко реакционното учение на Ницше. С така оформените си възгледи за същността на изкуството и обществената функция на художника, Пенчо Славейков не е можел да не влезе в дълбоки противоречия с преобладаващите в България дребнобуржоазни демократически тенденции и настроения.

Пенчо Славейков е пионер и основоположник на ново литературно направление. Като такъв той е трябвало да воюва, да води една наистина неравна борба. При такава борба отливите, отстъпленията, компромисите (волни или неволни) са законно и закономерно явление. А това в същност са и противоречията у Пенчо Славейков — отстъпленията и компромисите в неговата и на неговите съподвижници борба.

Сам Пенчо Славейков (за разлика от някои свои наследвачи) има правилно и напълно съзнателно отношение, както за принципиалността на тази борба, така и за неизбежните противоречия, които я придружават.

„Всичко, което е интересувало бащата интересува и сина — пише Пенчо Славейков — борави всичко що е боравил и той. Има само тая разлика между двамата, че всичко що е правил оня на младост — отрича нещо, което бащата никога не е правил — не е имало нужда да го прави, че неговия път е бил предопределен. Пътят на сина е противоречив, че той търси и пробива сам път и пъртина“.

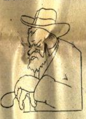

Карикатура от Н. Тузсузов

В тези изпълнени с дълбоко съдържание думи Пенчо Славейков ни е казал всичко, което ни интересува: посочва ни своята непосилна роля на пионер на ново направление на което той „сам пробива път и пъртина“, посочва ни трагичния, неравен характер на тази борба и ясно споменава необходимия характер на противоречията, неизбежни при такава една борба.

И наистина, от една страна — **апология** на „чистото изкуство“ („Бъдете елини на модерния свят, без катехизис на изкуството и неговите цели“; „. . . Поетът е волен да тръби какво чувствува и както го чувства“ и т. н.), а от друга страна — проповед против тази теория — „фразата l'art pour l'art е едно недоразумение, защото и поддръжниците на този възглед не творят за себе си, а за хората, на които искат по един или друг начин да въздействуват“.

От една страна — проповед на „аполитизъм“, обществен индеферентизъм, творчество извън „врявата на деня“, а от друга страна — заставане начело на прогресивно-гражданска политическа акция по случай официалния Славянски конгрес (1910).

Не е било възможно за Пенчо Славейков (и за д-р Кръстев, и за П. Ю. Тодоров) да живеят във вълнуващата се, демократична дребно-буржоазна среда, да бъдат съвременници и свидетели на мощните просветителски и народнически тенденции на епохата и да останат „незасегнати“ от тази среда и от тези тенденции.

Въпреки своите идеи на „модерни“ поети, въпреки своя „аристократизъм“, въпреки своя Ницше, те не можеха да не платят и платиха данък на своето тревожно и бурно съвремие. И тъкмо този „данък“, тъкмо тези прояви и тези произведения създадени в разрез с техните ограничено-групови разбирания за същността на изкуството и за обществената роля на писателя, създадени в унисон с демократичните повели на епохата им отделят видно място в нашата нова литература и трайно въздействие върху широк кръг от читатели.

НУЖНА Е БИОГРАФИЯ

Славейков в кабинета на Народния театър

Когато мисля за Пенчо Славейков, не мога да се откъсна и от образа на неговия баща. Като сина си, и той няма още биография. Пък колко и какви ли са биографиите на културните ни първенци! Но сигурно е, че животопис на Пенчо няма да се напише, ако някой мъжки не вземе перото да разкаже житие-битието на дядо Петко. Защото човекът с патерицата живее в този здрав и корав българин, носи го и у себе си, та случайно не пише стихотворението „Баща ми в мен“.

Изворите за биография на Пенчо Славейков са наистина малко и съвсем оскъдни. Като се изключат всички студии и статии върху литературното му дело, както и пръснатите в периодичния печат и в отделни листове, но още небиблиографирани, публикации, могат да се изброят само работите на: проф. Мих. Арнаудов — „Из живота и творчеството на Пенчо Славейков (изповеди и показания)“ в сп. „Съвременник“, I, 1921; Мара Белчева — „Бегли спомени“ в „Избрани съчинения“, 1923, Мил.; М. Николов — „П. Славейков — живот, личност и дело“, Хемус, 1939; „*Писма от П. Славейков до Мара Белчева*“, дето са и спомените на Сава Огнянов и проф. В. Н. Златарски; В. Йорданов — „Лайпциг и българите“, Р. Славейков — „П. Р. Славейков“, 1927, както и малките спомени на Б. Ангелов и Н. Вранчев и онова, което може да послужи от литературните изследвания на д-р Кръстев, Боян Пенев и други извори. От този материал обаче никой не би могъл да изгради пълна биография на Пенчо Славейков.

В онази епоха, до 1912 година, в нашата културна и политическа действителност се кръстосват имена и събития, в които животът и делото на Пенчо стоят на предно място. Отдавна е трябвало да се анкетират ония съвременници, които си отидоха, но има живи и здрави от тях, които трябва да разкажат по нещо за живота му.

Литературният критик Г. Константинов сполучливо казва: „Онова, което осмисля цялото дело на Пенчо Славейков, е преди всичко неговата личност. Навсякъде се отразява неговата несъкрушима творческа воля, неговият устремен и недоволен дух . . .“ Затова той заслужава и една добра, жива и вдъхновено написана биография, в която ще бъде отразен заедно със живота на буйното „кърваво момче“ и на човека с патерицата, — и цялото развитие на поета в рамката на историята ни от 1879 до 1912. *В този интересен период за българската културна и политическа* мисъл Пенчо Славейков не е бил само говорител на себе си, но и на своето време:

И словото у мен било е зов все боен,
В световни суети не зов на суета. . .

В неговата биография ще влезе и неговото творчество, пълно с изповеди, протести и надежди, и в „На острова на блажените“ и другаде, с думите на един мъдрител, който е строг и взискателен към другите, защото не прощава и на себе си в живота и в тишината на творчеството. И той хвърли котва в бъдещето, защото претвори живота и делото си в една и съща воля за служба на човека и изкуството — изцяло, а не наполовина! Затова живота му от Трявна до Лаго ди Комо заслужава биография. Човекът с патерицата, в когото Йован Дучич се захласва като дете, е наистина тема, която търси своя майстор. Въпреки индивидуалистичния си мироглед и природата си на естет, макар да влизаше в разпра с напредничавия кадър на своето време, Пенчо Славейков беше верен служител на народа, прогласник на социалната демокрация и на славянската дружба. И с очите на родения поет той виждаше бъдещето, в което ще изчезнат разприте и ще му бъде признат честно изпълнения народен дълг. Затова и днес звучат с богато съдържание неговите паметни стихове:

И виждам аз край мене да минава
со поглед ведър и открито чело
нов род, възхитен зарад мойто дело,
и чест да ми въздава. . .

Ст. Станчев

ИЗТОК И ЗАПАД

В стотици статии и бележки Пенчо Славейков е представян едностранно, като писател под немско влияние и като проводник на това влияние в нашата литература. Безспорно е, че немската литература, която той добре познава и превежда, не е без влияние върху неговото творчество. И в своята автобиографична скица в трето лице, озаглавена „Олаф ван Гелдерн“, и в статията си „Хайне в България“, сам Пенчо Славейков говори, че си спомня „с особена симпатия“ „за немските гостилничари“, „най-вече за трима от тях: един елин, един юдей и един шваба“ (Гьоте, Хайне и Фолкелт). Безспорно е също, че за формирането на възгледите на П. Славейков за изкуството, особено на възгледа за несъвместимостта на художническата работа и обществения живот (възглед, нарушаван непрекъснато от самия Славейков), много са съдействували изказванията на редица немски писатели и философи от края на миналия век. Особено много трябва да подчертаем благотворното влияние, напитано от поета от творчеството на великите немски реалисти Гьоте и Хайне.

Гьоте за Пенчо Славейков, е „божествен учител“, чиито „дивни стихове“ обвземат сърцето му. „Той, пише П. Славейков в своята бележка за Гьоте в „Немски поети“ — . . . ни е научил как да въплътим, като във висша форма, в песен нашите чувства“. За Хайне, също в „Немски поети“, П. Славейков говори с не по-малък възторг. Характерното е това, че той противопоставя Хайне на немския шовинизъм, както и интересното негово признание: „Запознанството ми с Хайне е станало през русите“ („Хайне в България“). Особено през последните години преди 9 септември беше упорито замълчавано въздействието върху Пенчо Славейков отстрана на реалистичните и демократични Гьотеви и Хайневи тенденции и бяха слагани тенденциозно на преден план упадъчно-индивидуалистичните влияния, главно с Нитчевото, — влияния, които, поради силната народна жилка в Славейков, само спъваха до известна степен размаха на неговия талант, но не успяха да го откъснат от нашия народен живот.

Силно противодействие на тия упадъчно-индивидуалистични влияния бяха за Пенчо Славейков не само Гьоте и Хайне. Неговият хуманитарен оптимизъм имаше здрава основа поради голямото влияние, оказвано върху него през целия му живот от руската литература. Ето какво казва той за себе си, в трето лице (в „Олаф ван Гелдерн“): „Неговите поетически чувства и интереси са закърмени най-напред от руските художници на словото, които тъй победоносно шествуват сега по Европа. Онова, което ван Гелдерн изпървом инстинктивно е възприемал от тях — дирене на человека в звяра, — вече като възмогнат певец, той сам съзнателно туря **за основа на своите творения** (к. н.). В това е коренът на неговия идеализъм: не на ума, а на сърцето рожба. Зад него е спотаена и причината за пренебрежението му към съвременни и по-давашни херои на перото, които дирят и ценят само звяра в человека“. Пенчо Славейков посочва семейната традиция в това отношение — баща му също е бил „сам техен (на руските писатели, б. н.) възпитаник“ и му е оставил, поради това, „наследствено разположение за възприемане чувства на човещина към човека“.

На друго място (в студията си „Българската поезия“ П. Славейков отново подчертава руското влияние върху цялостния му светоглед, като при това пак посочва това влияние „за основа на своите творения“. „Тук е родена, — пише той, — и моята омраза към европейските съвременни херои на перото, които, лишени от разума на сърцето, дирят и ценят само звяра в човека“. Не случайно Славейков няколкократно, на разни места, изказва тая мисъл: той съзнателно се противопоставя на нахлулия в западната литература, в края на миналия век, благодарение на пораженията на загиващия капитализъм, дух на пренебрежение към народните страдания, към народната борба за по-добър живот. Както е известно на всеки читател на Славейковите поетични трудове, тия негови думи не са голи декларации, а са изразени от него в редица великолепни картини из народния живот и в поетичния му възторг от освободителната борба на нашия народ (както в „Кървава песен“, така и в много отделни стихотворения).

„Ней (на Русия, б. н.), — казва Пенчо Славейков в своята знаменита реч по повод на Славянския събор, — преди всичко дължим и оная малка култура, която за сега имаме и която е найхубавия залог за културата на духа на нашия понататъшен живот и развитие“. — Очевидно е, че за него руското влияние не е само литературно, а е с общонационално значение за народа ни, — значение, напълно оправдано от всички събития в нашата история, включително и в днешно време.

Сложна натура, Пенчо Славейков живееше в тежко време, във време, когато обществените условия създаваха не само борчески обществени тенденции, а и редица тенденции на упадък и безверие в живота. Не трябва да забравяме, че в края на миналия век в световната литература все повече изпъкваха противореалистичните прояви, като, във връзка с епигонско-субективистичните философски насоки, мнозина писатели ставаха проводници на късноромантични (реакционно-романтични) и символистични схващания за изкуството. Като все пак запази здравата и твърда хуманитарна насока на своето творчество, плод на влиянието на народната наша песен, на класическите немски реалисти и преди всичко — на великите руски хуманисти-писатели, Пенчо Славейков плати данък на своето време чрез индивидуализма си и чрез някои отделни погрешни възгледи върху задачите на литературата. Исторически неоправдано е, покрай тия отделни погрешни възгледи, да нѐ се вижда здравото, положителното в Пенчо Славейков: неговата любов към народа, вярата му в народното бъдеще, героичната бодрост, борбата против „дахомейците“ и царедворците от неговото време, широтата на погледа, възприето главно от руските писатели.

Ангел Тодоров